

De ontwikkeling van het gezin

DOOR IR. H. R. PIJLMAN, SOCIOLOOG

Bij het begrip „gezin” hebben wij allen min of meer eenzelfde beeld voor ogen. Een gezin bestaat uit een vader, een moeder en de al dan niet uit hun huwelijk geboren kinderen. De ouders hebben tot taak de kinderen tot volwassenheid op te voeden en hen te beschermen in de ruimste zin van het woord. Met deze simpele typering is echter al heel wat over het gezin gezegd. Wetenschappelijker uitgedrukt kan men zeggen dat wij met het bovenstaande een omschrijving van de structuur en de functie van het gezin in onze samenleving hebben gegeven.

Is de structuur en de functie van een gezin door de eeuwen heen dezelfde gebleven? Anders gezegd: hebben er zich in de tijd veranderingen wat betreft taak en samenstelling van het gezin voorgedaan? Deze vraag moet bevestigend worden beantwoord. Om de positie van het gezin in onze hedendaagse samenleving beter te begrijpen, lijkt het zinvol om de ontwikkeling die zich in haar functies en structuur heeft voltrokken, te plaatsen tegen de achtergrond van de verschillende cultuurfasen. Wij willen daartoe met zevenmijlslaarzen door de geschiedenis lopen en wat uitvoeriger stilstaan bij de industriële revolutie. Dit, omdat juist de industriële revolutie zulke verstrekkende gevolgen voor het gezin heeft gehad.

Indien men de periode tot de twaalfde eeuw wil typeren voor wat het samenleven van mensen in groepen betreft, dan kan men zeggen dat wij met een Germaanse primitieve boerensamenleving hebben te doen; een ongedifferentieerde samenleving van louter stamgenoten. De individuen zijn primair deelgenoot van de stam; van differentiatie in families in engere zin of in gezinnen is nog geen sprake.

Na de elfde eeuw beginnen zich veranderingen te voltrekken. Er ontstaat tussen de onderscheiden stammen onder andere wat handelsverkeer. Hierdoor gaan de stambarrières langzamerhand vervagen. Het gevolg is dat de eigen stam onvoldoende als adequaat referentiekader voor de stamleden gaat functioneren. De communicatie met andere stammen vereist immers spelregels, normen die er eenvoudig nog niet zijn. Het is een bekend sociologisch verschijnsel dat groepen die in een nieuwe leefsituatie staan en daarvoor nog geen adequaat

normenstelsel hebben ontwikkeld, gemakkelijk zijn te winnen voor een nieuwe ideologie. Dit gebeurt dan ook; de rooms-katholieke kerk gaat omstreeks 1200 steeds meer invloed krijgen op de cultuur. Deze kerk is het, die groepen welke, figuurlijk dan, op drift zijn geraakt, dus die uit hun barrières en daarmede uit hun referentiekader zijn gebarsten, nieuwe adequate normen geeft.

Tussen de twaalfde en de achttiende eeuw ligt het hoogtepunt van de cultuurbeïnvloeding door de rooms-katholieke kerk. Daarna volgt nog wel een diepgaande nawerking, doch de taak van de kerk is dan meer cultuur bewakend dan cultuur beïnvloedend geworden.

* * *

De belangrijkste veranderingen, die zich tussen de twaalfde en de achttiende eeuw voltrekken, zijn: algemene, verdere vormgeving aan de samenleving; het ontstaan van nieuwe, groot-categoriale eenheden, de zogenaamde sociale standen en de familie-eenheden die zich gaan aftekenen in de grote verbanden. De sociale standen die in dit tijdperk ontstaan, zijn: de adel, de geestelijkheid, de derde stand en de boerenstand. Elke stand bezit een eigen cultuur en een eigen familie-type. Ook de geestelijkheid kent zijn families, wij zouden deze misschien beter imitatie-families kunnen noemen. De gebruikte terminologie getuigt hiervan. De kloosterlingen spreken over elkander als „broeders”, de nonnen noemen elkaar „zusters”, het hoofd van de nonnen is de „moeder”-overste.

Mede door de opkomst van de derde stand, voortgekomen uit de boerenstand, begint de macht van de rooms-katholieke kerk af te nemen. Terwijl de boeren in een feodale verhouding ten opzichte van de adel leven en hoewel de verhouding iets anders ligt, ook wat betreft de geestelijkheid, is de derde stand in zijn beroepsuitoefening veel minder afhankelijk. Hij gaat een eigen cultuurfilosofie ontwikkelen en een typisch eigen stijl.

Inmiddels heeft het protestantisme steeds meer terrein gewonnen. De protestantse machthebbers nemen een minder rigide houding aan ten aanzien van de burgerij dan de rooms-katholieke machthebbers dat deden, zodat dit in onze streken tot minder spanningen heeft geleid dan bijvoorbeeld in Frankrijk. De Franse revolutie is dan ook hoofdzakelijk een explosie van opgekropte burgerzin.

Hoewel rond 1800 ongeveer vijftien procent van de bevolking tot adel, geestelijkheid of burgerij

* Naar een voordracht, gehouden op de Oriëntatiecursussen voor huisartsen, georganiseerd door het Nederlands Huisartsen-Instituut.

behoorde, willen wij ons verder beperken tot de agrarische bevolking. Deze maakte toen ongeveer 85 procent van de totale bevolking uit. Door de eeuwen heen ziet men dat naarmate horizontale (dus geografische) scheidslijnen vervagen, de verticale scheidslijnen toenemen. Met andere woorden naarmate de mens contacten gaat leggen over grotere afstand en deze contacten doelgerichter zijn, gaat hij de grenzen om zijn dagelijkse leefgemeenschap steeds nauwer trekken. Zo zien wij dat in de twaalfde eeuw de leefgemeenschap de stam was, daarna wint de familie (dus de kleinere groep) steeds meer aan betekenis en in onze tijd is het gezin de leefgemeenschap bij uitstek.

In de zeventiende eeuw komen wij voor het eerst het woord „Gesinde” tegen. „Gesinde” is een relatief kleine werk- en leefgemeenschap, bestaande uit een aantal nauw aan elkaar verwante familieleden plus inwonend personeel. Uit dit Oud-Germaanse woord Gesinde heeft zich ons woord „gezin” ontwikkeld. Overigens hebben wij Nederlanders als enigen, althans voorzover mij bekend, een apart woord „gezin”. In andere talen komen wij de woorden „groot” en „klein” familie tegen.

In de laatste helft van de achttiende eeuw ontstaan nieuwe geestestromingen die zich vooral in de negentiende eeuw versterkt voortzetten. Deze stromingen zijn onder meer vijandig aan de „groot familie”. Die geestesstromingen zijn: het individualisme, het geloof in de waarde van de Nationale Staat, en het sociaal darwinisme. Het gezin krijgt steeds meer betekenis voor het individu. Het algemeen voorkomende gezinstype is een zogenaamd drie-generaties gezin. Dit bestaat uit grootouders, ouders en kinderen en ongetrouwde broers en zusters van de man plus ooms en tantes. De leiding is typisch patriarchaal; grootvader, zoon en schoondochter en ongehuwde ooms en tantes bewerken het land. De belangrijkste taak van de grootmoeder bestaat in het voeren van de huishouding en het opvoeden van de kleinkinderen. Naast de grootmoeder levert ook de lokale gemeenschap een niet te onderschatten bijdrage in de opvoeding van de kinderen. De ouders zelf hebben hierin nagenoeg geen taak. Het gezinstype is een zogenaamd open gezin, levend in een gesloten gemeenschap. Hoewel het drie-generaties gezin dus de primaire groep bij uitstek wordt, is en blijft de lokale dorpsgemeenschap tevens een uitermate belangrijke primaire groep voor het individu.

Indien wij de functie van het gezin in de traditionele samenleving beschouwen dan valt deze in drie hoofdonderdelen te scheiden: a) als produktiegemeenschap, b) als leefgemeenschap en c) als opvoedingsinstituut voor de kinderen. Produceren voor de markt bestaat niet of nauwelijks; men produceert in de eerste plaats voor het eigen gezin. De functie van het gezin als produktiegemeenschap, is van de drie functies de meest belangrijke.

Hoe komt in die tijd een gezin tot stand en waaraan ontleent het individu de basis voor zijn handelen? Het huwelijk van die dagen is een zogenaamde Situationsehe. De keuze van een huwelijkspartner door de oudste zoon geschiedt secundair op basis van wederzijdse affectie, primair moet de toekomstige echtgenote passen in de leefgemeenschap van drie generaties. De kringloop herhaalt zich, de vader wordt eerst zelfstandig, dat wil zeggen hoofd van het gezin, wanneer zijn ouders zijn overleden, zijn zoon met echtgenote worden op hun beurt volledig in de produktiegemeenschap opgenomen. Het is gebruikelijk dat slechts de oudste zoon huwt, de andere broers en zusters blijven als ongehuwde werkkrachten inwonen of gaan dienen bij grote boeren als meid of knecht.

Wij kunnen de maatschappij in het begin van de negentiende eeuw typeren als een statische maatschappij. De mens is „tradition directed” dat wil zeggen hij handelt zoals zijn vader en zijn grootvader dat hebben gedaan. De richtlijnen voor het handelen liggen in het verleden, in de traditie. De controle wordt door de samenleving uitgeoefend, de zogenaamde sociale controle, die veelal zeer machtige sancties tot haar beschikking heeft. In dit statische beeld komt langzamerhand verandering. Zo krijgt bijvoorbeeld de „Gesinde” een andere inhoud. Meiden en knechten worden naar de keuken verbannen; het gezin krijgt een kleinere omvang. Hiermede worden de eerste schuchtere schreden gezet op de weg naar een ander cultuurpatroon. Dit cultuurpatroon noemen wij het modern dynamische cultuurpatroon met als wezenlijk kenmerk een positieve houding ten aanzien van verandering. Dan breekt in de tweede helft van de negentiende eeuw ook in ons land de industriële revolutie uit. Men zou kunnen zeggen dat de essentiële betekenis van de industriële revolutie de stroomversnelling is geweest, die zij aan de nieuwe maatschappelijke krachten heeft gegeven.

Welke veranderingen voltrekken zich? In een zeer korte spanne tijds ontstaan er vele nieuwe arbeidsplaatsen, echter alleen in de stedelijke samenleving, zodat dit tot omvangrijke migratie aanleiding geeft. Er vindt een stormloop naar de industriële centra plaats, die enigszins is te vergelijken met een goldrush. Men ziet ongekende mogelijkheden, rijp en groen trekt er naar toe. Mensen die in de traditionele agrarische samenleving nooit de kans zouden hebben gekregen om te trouwen, zien nu ineens geen belemmeringen meer voor een huwelijk.

Er ontstaat een geheel nieuwe samenleving. De migranten trekken als individuen, dus ook zonder ouders, naar de steden. In deze nieuwe, stedelijke samenleving kan het ideaal dat velen reeds vagelijk voor ogen staat, worden verwezenlijkt. Het ideaal om zelfstandig te zijn en niet langer levenslang afhankelijk te zijn, aanvankelijk van de ouders en later van de oudste broer. Hier ontstaat dus het twee-generaties gezin. Het lijkt of ineens de situatie door de industrialisatie ideaal zou zijn gewor-

den; niets is echter minder waar. De periode van proletarisering begint, een periode van grote armoede en uitbuiting door de werkgevers. In deze verpauperde, vormloze massa ontstaat later het socialisme als bindende kracht. Bespreking hiervan zou ons echter te ver van ons onderwerp afbrengen. Wij beperken ons verder tot het gezin en de invloeden daarop van de nieuwe levenssituatie.

De huwelijksfrequentie neemt toe door de veranderde situatie. Het huwelijk wordt meer en meer een „Neigungsehe” en komt in de plaats van de „Situationsehe”. De affectieve component krijgt meer betekenis, de rationele component verliest aan betekenis. De invloed van de ouders op de huwelijkskeuze wordt sterk gereduceerd, veelal zelfs nihil. De elkaar vreemde gezinnen vestigen zich in eentonige arbeiderswijken. In deze samenleving bestaat wel sociale controle, doch deze laat de onderscheiden individuen meer persoonlijke vrijheid dan in de traditionele samenleving. Het is onder meer aan de sociale controle te danken, dat de proletarische samenleving niet tot een samenleving van zedenverval is geworden. Men is door de nieuwe levenssituatie het houvast kwijt. Hiermede wordt bedoeld dat het in de nieuwe situatie onmogelijk is gedrag en rol te bepalen op basis van de traditie. Traditie is er immers niet.

In de industriële samenleving ondergaat het gezin een essentiële functiewijziging. De kernfunctie van het gezin was die van een produktiegemeenschap, met daarnaast een belangrijke functie als leefgemeenschap en opvoedingsinstituut. Door de opkomst van de industrie verliest het gezin de functie van produktiegemeenschap. Dit is van verstrekkende betekenis voor het gezin geweest. De onverbreekelijke eenheid gezin-bedrijf wordt hiermede verbroken. Vader en kinderen werkten van toen aan buitenshuis en bovendien veelal niet in hetzelfde bedrijf. Het ontbreekt vader aan vak-kennis en als gevolg daarvan aan zelfrespect. Tevens leven de gezinnen veelal in grote armoede. Door dit alles komt het dat de vader, die op niets kan bogen, aanzienlijk aan gezag verliest in de ogen van zijn kinderen.

Het oude gezinstype wordt aan alle kanten be-laagd. Moeder en vader hebben vaak geheel verschillende achtergronden, waardoor er in de huwelijken nogal eens conflicten voorkomen. Aan het gezin is zijn vroeger meest essentiële functie, die van produktiegemeenschap, ontnomen en bovendien neemt het gezag van de vader steeds meer af.

De structuur van de stedelijke samenleving is een typische „Gesellschaftliche” structuur. In deze samenleving ligt er daarom een kans voor het gezin om een onderdeel van zijn functie als leefgemeenschap, namelijk zijn functie als koesteringsgemeenschap, meer accent te geven. Deze functie kan een gezin alleen dan vervullen wanneer er een harmonische band bestaat tussen de gezinsleden onderling. Bij dit alles komt nog dat, vooral in onze eeuw, het onderwijs een aanzienlijke uitbreiding

ondergaat. Er wordt zelfs leerplicht ingesteld. Hierdoor wordt weer een taak aan het gezin ontnomen, immers voorheen behoorde de opvoeding van de kinderen volledig tot zijn taak. Doch deze ontwikkeling heeft nog meer gevolgen. Door het onderwijs streven vele kinderen hun ouders wat betreft kennis voorbij. Vader boet daarbij aan gezag in.

Mede door de functieverschuiving van het gezin komt het kind centraler te staan, immers de koesterende functie heeft door maatschappelijke krachten meer betekenis gekregen. Ouderlijke macht was onaantastbaar; door de kindervetten, ingesteld in de twintiger jaren van deze eeuw, komt ook hierin verandering. De wet schept de mogelijkheid ouders te ontheffen of te ontzetten uit de ouderlijke macht. De ouderlijke macht wordt meer en meer tot een ouderlijke plicht. Daarbij komt nog het feit dat tevens de vrouwenemancipatie voortschrijdt.* De vrouwenemancipatie en de positiewinst van het kind zijn er de oorzaak van dat het gezin na de jaren twintig steeds meer een democratisch gezin geworden is. Voor gezag is kameraadschap in de plaats getreden. De leiding van het gezin ligt in de handen van twee mensen, die, nu ook wettelijk, precies evenveel hebben te zeggen. Een unieke situatie, wanneer wij bedenken dat het gezin de enige groep is waarvan de leiding bij twee mensen tegelijkertijd berust.

Indien men de ontwikkelingen in het gezin door de eeuwen heen beschouwt, dan kunnen wij zeggen dat kwantitief gezien het gezin aan functies heeft verloren, doch dat daartegenover een kwaliteitswinst staat. Na de industriële revolutie is de gezins-individualisering steeds verder voortgeschreden. Een treffend voorbeeld daarvan kunnen wij lezen in het gedenkboek van een Woningbouwvereniging in Enschede. Er wordt daarin beschreven hoe in 1908 hoekhuizen niet gewild waren, omdat deze huizen de keukens niet tegenover de keukens van een ander hadden. Thans echter vragen de bewoners van dezelfde huizen aan hun woningbouwvereniging om schuttingen te zetten tussen de huizen. Aanvankelijk probeerde men dus in de stadswijk de oude dorpsamenleving enigszins na te bootsen.

In de agrarische traditionele samenleving was men gewend aan onbetaalde burenhulp bij geboorte, ziekte, begrafenis, binnenhalen van de oogst enzovoort. Steeds meer echter worden deze taken overgenomen door beroepskrachten, die voor verleende hulp worden betaald. Mede door de afgenomen afhankelijkheid van burens is voortschrijdende individualisatie van het gezin mogelijk geweest. Deze gezinsindividualisatie draagt de tendens in zich de plaats welke het gezin in het emotionele leven van het individu inneemt te vergroten. In het gevoelsleven van de enkeling krijgt het ruimere milieu, waarin onder meer de familie

* De etymologie van het woord emancipatie leert ons het volgende: ex manu cipere, de vrouwen zijn de mannen uit de hand gelopen.

en de buurt zijn begrepen, relatief een geringere betekenis. De betekenis van het engere milieu — de gezinskring dus — neemt in het gevoelsleven van het individu toe.

Doordat de mens meer en meer in secundaire * groepen leeft en daarin slechts als partieel mens wordt gewaardeerd, kan het gezin, als groep bij uitstek waarin de mens in zijn totaliteit wordt gewaardeerd, meer betekenis voor het individu krijgen. Men kan dit des te beter begrijpen indien men bedenkt dat de emotionele gedesinteresseerdheid in de secundaire groepen toeneemt. Het gezin verdraagt en accepteert emotionaliteit van haar leden; het samenzijn in een gezin vindt immers voor een belangrijk deel plaats, juist terwille van dat samenzijn. Het samenzijn in het gezin is niet doelgericht zoals dat in de secundaire groepen het geval is maar het is een doel in zichzelf, men is bij elkaar om het bij elkaar zijn. De medegezinsleden hebben in het emotionele leven van het individu een ruimere plaats gekregen dan in vroeger tijden. In ons moderne gezin is de geïnstitutionaliseerde afstand tussen de gezinsleden afgenomen; het medegezinslid is meer persoon dan functionaris in de belevingswereld van het individu. Doordat de ouderlijke macht is afgenomen, wordt een zekere voorwaarde vervuld tot de beleving van de ander als juist in de eerste plaats persoon. Zo is bijvoorbeeld vader niet meer primair een functionaris die geld verdient om in het levensonderhoud van zichzelf, echtgenote en kinderen te kunnen voorzien. Hij moet meer zijn en is ook meer in ons moderne gezin. Deze beleving van ouders, broers en zusters primair als persoon, betekent niet dat de onderlinge sympathie tussen de gezinsleden is toegenomen.

Juist doordat de relaties in het gezin meer en meer het karakter van intermenselijke, persoonlijke relaties hebben gekregen en functionele relaties op het tweede plan zijn geschoven, is het moderne gezin aanzienlijk kwetsbaarder. Vele gevoeligheden en vooral ook ongevoeligheden, kunnen de emotionele relaties, die zo uiters kwetsbaar zijn, in dit koesteringsinstituut verstoren.

Bezien wij in hoeverre en in welke vorm onze maatschappij het gezin in staat heeft gesteld deze koesterende functie, aangepast aan de behoefte van de leden, te vervullen, dan kunnen wij zeggen dat zij eigenlijk slechts in de factor vrije tijd hieraan is tegemoet gekomen. Daardoor wordt het

* Primaire groepen zijn groepen waarmee de mens vooral in de eerste fase van zijn leven in aanraking komt. De kern van deze groepen is het gezin. Andere primaire groepen zijn groepen, waarmee de mens in een latere fase in aanraking komt. De kern van deze groepen is het bedrijf. De categoriale verbonden (verenigingen en dergelijke) zijn secundaire groepen. Primaire en secundaire groepen verschillen in de vorm van de relaties binnen de groep en verder onder meer in het getolereerd gedrag, de wijze van het uitoefenen van controle en de wijze van waardering van het groepslid namelijk als totaliteit (primaire groep) of als partieel mens (als voorzitter van ..., secundaire groep).

mogelijk gezamenlijk meer activiteiten te ontplooiën, zoals het samen beoefenen van een hobby, samen uitstapjes maken en dergelijke. Ook is er sprake van individualisering van de gezinsleden zelf. Het gezinslid is in de eerste plaats individu, in de tweede plaats lid van het gezin. In de steden waarin de individualisering over het algemeen verder is voortgeschreden dan in de meer agrarisch getinte streken, getuigt ook hiervan het verschil in spraakgebruik. In het Gronings en het Fries bijvoorbeeld pleegt men aan een kind te vragen „Van wie ben jij er één”, als men een kind „thuis” wil brengen. Uit deze woordkeuze blijkt dat ouders kinderen bezitten. In de meer verstedelijkte gebieden, veelal overeenkomend met gebieden waar geen dialect of streektaal wordt gesproken, vraagt men aan een kind „hoe heet je”. Waarschijnlijk heeft het spraakgebruik zich onbewust aangepast aan de voortschrijdende individualisering van het gezinslid.

Welke oorzaken zijn er aan te wijzen voor de vrij grote kwetsbaarheid van het moderne gezin, met andere woorden waardoor kan een gezin in het functioneren worden bedreigd? Als eerste invloed kunnen wij noemen het feit, dat het gezin waarvan zij deel uitmaakt. Het referentiekader voor het individuele gezinslid is. Het individu heeft een steeds omvangrijker eigen wereld gekregen, waardoor de mogelijkheden tot onderling misverstaan in een gezin aanzienlijk zijn toegenomen. Het referentiekader van het dorpsmeisje dat in de stad werkt, ligt voor een groot deel buiten het gezin waarvan zij deel uitmaakt. Het referentiekader van haar in het dorp levende moeder, is voor een deel een ander referentiekader dan haar eigen referentiekader, hetgeen vele potentiële mogelijkheden tot een conflict in zich herbergt.

Algemeen kunnen wij zeggen dat de moderne mens een „other directed” mens is, om deze term van Riesman te gebruiken. De richtlijnen voor zijn doen en laten ontleent hij vooral aan zogenaamde „peer groups”. Minder wetenschappelijk uitgedrukt zijn dat groepen, bestaande uit mensen zoals hijzelf, groepen waaraan hij refereert, bijvoorbeeld wij jongens van de ambachtschool, wij studenten. Dit „other directed” zijn van de moderne mens betekent, dat hij zijn doen en laten richt naar zijn „peer group”. Dit richten naar, betekent voor hem ook „to keep up with the Jones”. Hij moet mee in de jacht naar maatschappelijk succes.

De neurose van onze tijd vindt één der belangrijkste wortels in de toegenomen spanning tussen aspiraties van het individu en zijn potentiële kunnen. Deze spanning kan leiden tot prikkelbaarheid, die gemakkelijk een uitweg zoekt in negatief gedrag tegenover de medemens. Vaak zien wij huwelijksproblemen voortkomen uit het feit dat de vrouw haar man opjaagt louter om gelijke tred te kunnen houden met de leden van de „peer group”. Wanneer de man niet kan voldoen aan de steeds hoger gestelde eisen, leidt dit heel gemakkelijk tot

conflicten in een gezin. Zeer sterk leeft dit bijvoorbeeld in de gezinnen van beroepsofficieren der Koninklijke Marine in Den Helder. Een buurman, collega of vriend die iets eerder wordt bevorderd, kan de oorzaak zijn van diepgaande conflicten in het gezin. Immers een gefrustreerde vader, moeder of zoon geeft de „toon” aan in het gezin, zodat er een redelijke kans bestaat dat daardoor het hele gezin gefrustreerd raakt.

Een tweede oorzaak voor de toegenomen kwetsbaarheid van het gezin, vormt de sterke verticale mobiliteit. Het volgen van voortgezet onderwijs is in onze huidige maatschappij eigenlijk nog slechts een kwestie van bereidheid bij leerling en ouders en het aanwezig zijn van voldoende, geestelijke capaciteiten om de opleiding te kunnen volbrengen. Financiële belemmeringen zijn nauwelijks of niet meer aanwezig. Doordat een aanzienlijk aantal kinderen alras hun ouders wat betreft ontwikkeling voorbij streeft, neemt hiermee logischerwijze het gezag van de ouders over de kinderen af. Indien ouders zich dit onvoldoende realiseren of het niet wensen te aanvaarden, kan ook dit conflicten in het gezin tot gevolg hebben.

Als derde oorzaak kunnen de verschillende „Leitbilder” worden genoemd waarmee de echtelieden het huwelijk zijn ingegaan. In onze uitermate gecompliceerde maatschappij is het nu eenmaal zo, dat niet ieder mens eenzelfde „Leitbild” heeft. Wanneer deze in het huwelijk te zeer verschillen, dan kan dit een goed functioneren van het gezin in de weg staan.

Een vierde oorzaak vormt de mogelijkheid dat moeder en vader te zeer in ontwikkelingsniveau van elkander verschillen. Bijvoorbeeld de vrouw die bij haar man zeurt over problemen die in de ogen van de man uiterst onbelangrijk zijn en dan geen gehoor vindt. Er zijn op dit gebied mogelijkheden te over om spanningen in het gezin te kunnen veroorzaken.

Als vijfde en laatste oorzaak zou ik willen noemen het veranderde verwachtingspatroon van de individuele gezinsleden ten aanzien van hun medegezinsleden. Was aanvankelijk de kernfunctie van het gezin die van een produktiegemeenschap, nu is het die van een koesteringsinstituut. In het eerste geval zijn de gezinsleden bevredigd wanneer zij middels het gezin voldoende zijn gevoed en gekleed en een onderdak hebben. In het tweede geval zijn de wensen en eisen van het gezinslid ten aanzien van het gezin van veel subtielere aard. Het is zeer goed mogelijk, dat de andere gezinsleden niet eens voelen dat de behoefte van een medegezinslid niet wordt bevredigd. Het langs elkaar heen leven in een gezin mogen wij dan ook niet zonder meer bestempelen als een afgenomen behoefte in deze, het is heel goed mogelijk dat het juist een symptoom is voor het niet adequaat functioneren van een gezin. Frustraties ten gevolge van een niet bevredigde behoefte kunnen een grote negatieve invloed hebben op het gezinsklimaat. Ongetwijfeld zijn er nog meer invloeden aan

te wijzen welke het gezin in haar functioneren bedreigen. De belangrijkste zijn hiermede echter wel genoemd.

Tenslotte nog iets over de gewijzigde rol van de moederfiguur in een gezin. Haar rol in het gezin als koesteringsinstituut is van steeds meer betekenis geworden. De man verkeert in verband met zijn werkzaamheden voor het grootste deel van de dag buiten het gezin; de vrouw is het rustpunt voor de kinderen, zij treft maatregelen op korte termijn, zij ook is het die in toenemende mate de besluiten neemt. Het moderne gezin in de grote stad wordt dan ook tegenwoordig veelal getypeerd als een democratisch gezin met een duidelijk matriarchale component.

In Duitsland hebben onderzoekingen in arbeiderswijken van Duisburg uitgewezen dat het drie-generaties gezin weer terrein vindt. Omdat het na de oorlog meer en meer gewoonte is geworden dat ook de gehuwde vrouw in het arbeidsproces wordt ingeschakeld, heeft het drie-generaties gezin weer kansen gekregen. Op basis van vrijwilligheid worden dan de ouders van de vrouw in huis genomen, opdat de grootouders voor de kinderen kunnen zorgen wanneer de beide ouders werken. Het verschil tussen het nu voorkomende drie-generaties gezin en het drie-generaties gezin in de traditionele samenleving, is dat het samenwonen nu op basis van vrijwilligheid pleegt te gebeuren, terwijl het vroeger plicht was. Bovendien waren het in de traditionele samenleving de ouders van de man bij wie het jonge gezin introk, nu zijn het de ouders van de vrouw die men bij zich neemt. De tijd zal moeten uitmaken of deze wijze van samenleven van drie-generaties geen negatieve invloed zal hebben op het optimaal functioneren van het gezin als koesteringsinstituut.

Het is zeer wel mogelijk dat de medicus practicus behoefte gevoelt om een parameter te hebben waarmee hij kan beoordelen in hoeverre een gezin haar taak als koesteringsinstituut op adequate wijze vervult. Hoewel hiervoor geen graadmeter bestaat, zoals een thermometer of een ander soort meter, zijn er toch wel mogelijkheden om zich hieromtrent te oriënteren. De eerste en belangrijkste graadmeter is het „Fingerspitzengefühl” van de huisarts zelf. Hij immers komt in talloze gezinnen en juist op basis van ervaring heeft hij het gezinsklimaat leren taxeren.

De tweede graadmeter heeft een wat objectiever karakter. Vraag in een gezin op welke wijze men verjaardagen of naamdagen en feestdagen viert. Viert men deze gezamenlijk en zorgt ieder er vrijwillig voor op deze dagen thuis te zijn, dan kan men met vrij grote zekerheid aannemen dat het een goed functionerend gezin is. De individuele bijdrage in dat gezamenlijk vieren biedt de mogelijkheid een en ander nader te preciseren. Het slecht functioneren van een gezin heeft ongetwijfeld consequenties voor het lichamenlijk en geestelijk wel-

zijn van het individu. Hierop in te gaan zou echter in het kader van dit artikel te ver voeren.

Bell, N. W. en E. F. Vogel. A modern introduction to the family. Routledge, Londen, 1960.

Douma, W. H. (1966) Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk 20, 17,

König, R. Materiallehr zur Soziologie der Familien. Bern, 1946.

Kooy, G. A. Het veranderend gezin in Nederland. Van Gorcum en Comp. Assen, 1957.

Pfeil, E. Soziologie der Grossstadt. Uit: Lehr- und Handbuch zur modernen Gesellschaftskunde, Gehlen und Schelsky. Eugen - Diederichs Verlag, 1955.

D. C. den Haan, hoogleraar Medische Faculteit Rotterdam

Het verheugt de redactiecommissie van „huisarts en wetenschap” zeer in de kolommen van haar tijdschrift melding te kunnen maken van de benoeming van een harer leden, D. C. den Haan, tot buitengewoon hoogleraar in de algemene praktijk van de geneeskunde aan de medische faculteit te Rotterdam.

Vanaf de oprichting van het maandblad „huisarts en wetenschap” — het besluit daartoe werd genomen in de bestuursvergadering van het Nederlands Huisartsen Genootschap van 28 februari 1957 — maakt Den Haan deel uit van de redactiecommissie en heeft hij het fiscaat onder zijn hoede. De voortreffelijke en uiterst deskundige wijze waarop hij dit steeds heeft gedaan, heeft sterk bijgedragen tot de gunstige ontwikkeling van het tijdschrift.

Vooral de eerste jaren heeft hij zich zeer intensief en zeer ten faveure van het maandblad met het redactionele werk bezig gehouden. Na zijn benoeming in 1960 tot universiteitsarts te Leiden, waarbij hij een deel van zijn huisartspraktijk bleef uitoefenen, diende hij zijn werk in de redactiecommissie te beperken. In 1963 werd hij bovendien benoemd tot voorzitter van de Stichting Leidse Studentenhuisvesting, waarop hij de huisartspraktijk neerlegde. Op ons uitdrukkelijk verzoek bleef hij aan als penningmeester van de redactiecommissie. Dit hield in dat ook steeds een beroep op hem kon worden gedaan bij alle zakelijke en organisatorische problemen, welke een tijdschrift als „huisarts en wetenschap” met zich brengt.

De redactiecommissie prijst zich gelukkig, omdat dank zij deze benoeming Den Haan binnenkort weer zal kunnen deelnemen aan de redactionele werkzaamheden. In de afgelopen jaren hebben wij Dick den Haan leren kennen en waarderen als een man met bijzondere gaven: zeer helder formulerend, to the point en zo nodig zeer kritisch, waarbij veelal mild. Zijn gevoel voor humor en zijn snedigheid brengen menigmaal in een kritieke situatie uit-

komst: alle starheid en conventionaliteit wordt ermee doorbroken.

Zijn nieuwe taak — nieuw voor hem, maar ook nieuw voor de medische faculteiten in Nederland — lijkt uitzonderlijk moeilijk: naast de organisatie, coördinatie en integratie van de verschillende medische departementen in de faculteit, omvat deze opdracht ook de coördinatie van de planning van het onderwijs voor de algemene arts. Het grote voordeel van de jonge medische faculteit Rotterdam is, dat alles lijkt te kunnen en men daarbij niet eerst de nodige heilige huisjes behoeft te slopen.

In het septembernummer 1966 van het Nederlands Tijdschrift voor Medische Studenten, dat geheel is gewijd aan de medische faculteit Rotterdam, zegt dr. M. Frenkel, onderwijsdecaan van de faculteit, in een vraaggesprek: „Wij hebben momenteel het programma voor het eerste jaar rond, maar over de volgende studiejaren zal nog veel gesproken moeten worden voordat het allemaal vast ligt”. „Wij willen gebruik maken van de kansen die wij hebben en vanaf het begin invoeren wat thans nagenoeg iedereen in de medische opleiding wil, maar wat aan reeds bestaande faculteiten vaak minder snel is te realiseren, omdat dan alle mogelijke bestaande instellingen zouden moeten worden veranderd”. „Wat wij willen komt neer op: studieverkorting zonder verlies van kwaliteit, en dat kan volgens ons bereikt worden door intensieve coördinatie van de activiteit van alle docenten”.

In zijn werk als voorzitter van de Stichting Leidse Studentenhuisvesting heeft Den Haan zijn grote organisatorische talenten tot veler voldoening kunnen ontplooiën. Wij twifelen er niet aan of ook in de medische faculteit Rotterdam zullen deze gaven hun vruchten afwerpen. Voor de verdere ontwikkeling van de huisartsgeneeskunde — in de nabije toekomst lijkt een departement voor huisartsgeneeskunde aan de medische faculteit Rotterdam de meest gewone zaak — zal mede door Den Haan's benoeming ook Rotterdam in belangrijke mate kunnen bijdragen.

H.